

6. POLSKA ZNÓW NA MAPIE

Wolność! Niepodległość! Zjednoczenie! Własne państwo! Na zawsze! [...] Cztery pokolenia daremnie na tę chwilę czekały, piąte doczekało. Tak o nastroju ogarniającym wielu Polaków w listopadzie 1918 roku pisał Jędrzej Moraczewski, który wkrótce stanął na czele polskiego rządu. Jednak powszechna radość nie mogła przestonąć wielu trudnych wyzwań.

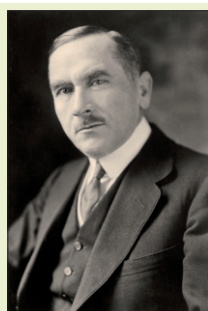
Dlaczego w czasie I wojny światowej Polacy niekiedy musieli walczyć przeciwko sobie?

1. Początki niepodległości

W końcowym okresie wojny sytuacja międzynarodowa stawała się korzystna dla niepodległościowych dążeń Polaków, którzy powołali kilka ośrodków władzy. Początkowo działały one niezależnie od siebie. W Paryżu aktywną działalność prowadził **Komitet Narodowy Polski (KNP)**, uznawany przez zwycięskie mocarstwa ententy za przedstawicielstwo narodu polskiego.

Spośród polskich działaczy niepodległościowych największe wpływy w społeczeństwie mieli **Roman Dmowski** oraz **Józef Piłsudski**. Reprezentowali oni różne ugrupowania polityczne. Głosili różne wizje niepodległej Polski.

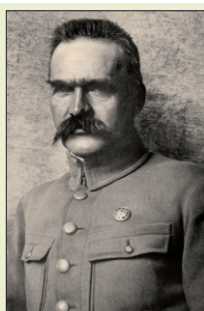
Roman Dmowski cieszył się zaufaniem wielu polityków zachodnich. Silne poparcie miał wśród mieszkańców Wielkopolski. Jednak znaczna część polityków krajowych uważała, że Józef Piłsudski – znany i poważany m.in. przez liczne

Roman Dmowski (1864–1939) był jednym z twórców **Narodowej Demokracji (endecji)**, czyli ruchu politycznego, którego zwolennicy wzywali Polaków do walki o dobro własnego narodu. Był to program nacjonalizmu.

Dmowski uważał, że najgroźniejszym wrogiem Polaków są Niemcy. Przed wybuchem I wojny światowej i na początku jej trwania opowiadał się za współdziałaniem z Rosją. Zabiegał też o poparcie przywódców mocarstw zachodnich, które uzyskał jednak dopiero po upadku caratu w Rosji.

W sierpniu 1917 roku utworzył na emigracji KNP. Z inicjatywy Dmowskiego we Francji utworzona została Armia Polska, nazywana też **Błękitną Armią**. Dowództwo nad nią objął gen. **Józef Haller**.

Józef Piłsudski (1867–1935) przez wiele lat był jednym z czołowych działaczy **Polskiej Partii Socjalistycznej (PPS)**. Jej przywódcy głosili program utworzenia niepodległej Polski, w której przeprowadzone będą reformy społeczne.

Za najgroźniejszego wroga Piłsudski uważał Rosję. Początkowo działał jako sojusznik państw centralnych, starał się jednak zachować od nich niezależność. Był komendantem I Brygady Legionów (walczących u boku Austro-Węgier przeciw Rosji) oraz założycielem, działającej konspiracyjnie, **Polskiej Organizacji Wojskowej (POW)**.

W lipcu 1917 roku został uwięziony przez Niemców, gdyż wezwał legionistów do nieskładania przysięgi na braterstwo broni z wojskami państw centralnych.

kręgi robotników oraz inteligentkiej młodzieży – będzie właściwszym kandydatem na przywódcę odradzającego się państwa. Piłsudski, uwolniony przez Niemców, przyjechał do Warszawy 10 listopada 1918 roku. Jednocześnie zaczęto rozbrajać żołnierzy niemieckich stacjonujących w stolicy.

Dla wielu Polaków niepodległościowe nadzieje ziściły się **11 listopada 1918 roku**. Tego dnia **Józef Piłsudski** przejął naczelne dowództwo nad wojskiem organizowanym w kraju. Wkrótce zaś, jako **Tymczasowy Naczelnik Państwa**, otrzymał szerszy zakres władzy. Powołał rząd, którego premierem został **Jędrzej Moraczewski**.

Do połowy listopada 1918 roku spod panowania zaborców wyzwolony został niemal cały obszar Królestwa Polskiego (m.in. z Warszawą, Łodzią i Lublinem) oraz zachodniej części Galicji (m.in. z Krakowem i Rzeszowem). Natomiast we wschodniej części Galicji ukraińscy działacze narodowi ogłosili utworzenie własnego państwa. Przyjęło ono nazwę **Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej**. Miało ono również obejmować Ruś Zakarpacką i północną część Bukowiny. Jego stolicą miał być Lwów, o który wybuchły zażarte walki. Zakończyły się one zdobyciem miasta przez Polaków.

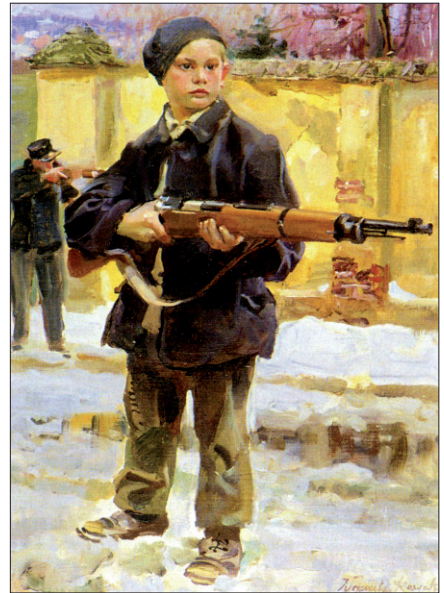
2. Stabilizacja władzy państwowej

Rząd Moraczewskiego był zdominowany przez socjalistów. Wprowadził ośmiogodzinny dzień pracy oraz ubezpieczenie chorobowe. Zapowiedział też m.in. przeprowadzenie reformy rolnej, aby ubożsi chłopcy mogli otrzymać ziemię. Działania te wywołały niechęć wśród bogatszych warstw społeczeństwa. Politykę rządu krytykował Roman Dmowski.

W grudniu 1918 roku utworzona została **Komunistyczna Partia Robotnicza Polski**, później działająca jako Komunistyczna Partia Polski (KPP). Jej przywódcy dążyli do wywołania rewolucji. Odwoływali się do wzorów bolszewickich w Rosji. Wielu mieszkańców ziem polskich, wskutek pogarszających się warunków życia

Z inicjatywy POW rozpoczęto w stolicy rozbrajanie żołnierzy niemieckich, którzy wprawdzie dysponowali znaczną siłą, ale nie zamierzali stawiać oporu, gdyż chcieli jak najszybciej wrócić do swoich rodzin.

W walkach o Lwów, które trwały ponad 3 tygodnie, uczestniczyły też dzieci. Zostały one nazwane Orłętami Lwowskimi, a także uwiecznione na obrazie Wojciecha Kossaka.

i funkcjonowanie organów władzy państwowej. Świadczyło o tym m.in. podwyższenie granicy wiekowej dla wyborców. Czynne prawo wyborcze przyznawano tym obywatelom, którzy ukończyli 24 lata, a bierne – tym, którzy mieli powyżej 30 lat. Uchwalenie konstytucji kwietniowej świadczyło o tym, że Polska stała się państwem autorytarnym.

5. Zmiany na scenie politycznej

Niedługo po ogłoszeniu konstytucji kwietniowej, 12 maja 1935 roku, zmarł Józef Piłsudski. Jego śmierć wywołała wielkie poruszenie wśród obywateli. Wśród działaczy sanacyjnych, obok prezydenta Mościckiego, ważną rolę zaczął

odgrywać **Edward Rydz-Śmigły**. Objął on dowództwo nad armią i został mianowany na marszałka.

W latach trzydziestych polska scena polityczna podlegała ciągłym zmianom. Władze sanacyjne chciały zdobyć silniejsze poparcie, dlatego zaczęły odwoływać się do haseł narodowych. Rozwiązały BBWR i utworzyły **Obóz Zjednoczenia Narodowego** (OZN) [czyt. ozon]. Również część ugrupowań opozycyjnych zmieniała formy działania, a nawet programy. Niektórzy działacze tych ugrupowań zostali zmuszeni do opuszczenia kraju.

W 1931 roku partie chłopskie połączyły się i utworzyły **Stronnictwo Ludowe**. Nowym ugrupowaniem chadeckim było **Stronnictwo Pracy** (założone w 1937 roku). Endecja zaczęła (od 1928 roku) działać jako **Stronnictwo Narodowe**. Grupa młodych działaczy, odwołujących się do haseł nacjonalistycznych i faszystowskich, w 1934 roku utworzyła **Obóz Narodowo-Radykalny** (ONR). W 1938 roku Komintern (Międzynarodówka Komunistyczna – zob. s. 16), na polecenie Stalina, rozwiązał **Komunistyczną Partię Polski**. Wielu działaczy tej partii,

POLSKA SCENA POLITYCZNA W 1937 ROKU

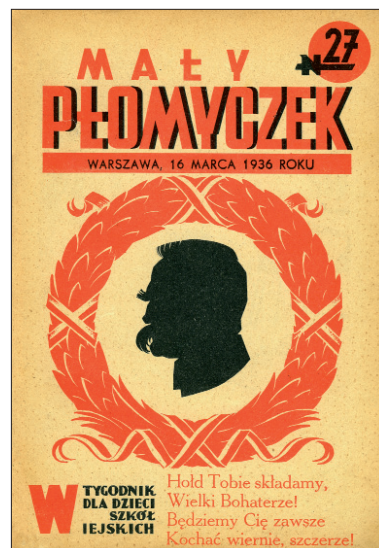
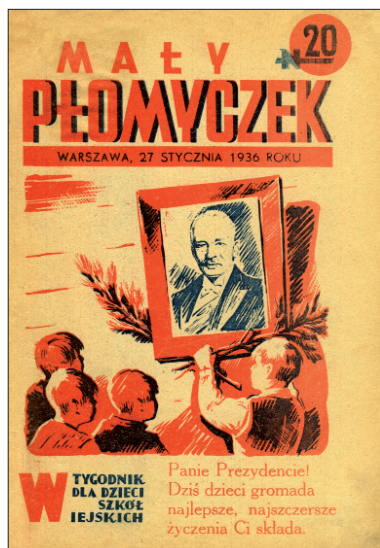
Porównaj układ sił politycznych w 1931 roku i w pierwszych latach niepodległości (zob. s. 52 i 53).

Proklamowanie strajku chłopskiego w Dubiecku. W 1937 roku Stronnictwo Ludowe, protestujące przeciw nadużyciom władzy przez obóz sanacyjny, zorganizowało strajk chłopski. Polegał on głównie na wstrzymaniu dostaw do miast. Strajk ogarnął znaczną część Małopolski i wywołał konflikty również między samymi chłopami. W wyniku interwencji policji zginęło około 40 osób. Spróbuj opisać nastrój panujący na ukazanej scenie.

przebywających w ZSRR, zostało zamordowanych. Motywy tej decyzji historycy różnie wyjaśniają.

Okladki „Małego Płomyczka” z 1936 roku. Rozpoznaj ukazane postacie. Oceń ten sposób kształtowania wizerunku przywódców politycznych.

6. Problemy społeczne i konflikty narodowościowe

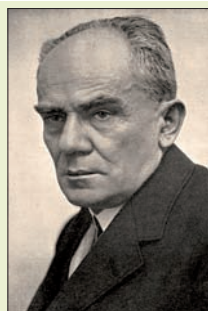
Umacnianie rządów sanacyjnych przypadło na okres wielkiego kryzysu ekonomicznego. W Polsce ten kryzys miał szczególnie ostry przebieg. Spowodował nędzę wielu rodzin, zwłaszcza chłopskich i robotniczych. Władze państwowe podjęły zdecydowane działania gospodarcze. Świadczyła o tym głównie budowa Centralnego Okręgu Przemysłowego (zob. s. 66–67).

W latach trzydziestych aktywni stali się **nacjonaliści ukraińscy** (zob. s. 49). Dokonywali aktów terrorystycznych, a także napadów na urzędy i polskie dwory. Organizatorem wielu tych działań był **Stefan Bandera**, jeden z przywódców **Organizacji Nacjonalistów Ukraińskich (OUN)** utworzonej w 1929 roku. W odwecie władze nakazywały pacyfikacje ukraińskich wiosek, m.in. niszczenie cerkwi.

Kryzys ekonomiczny przyczynił się do **wzrostu antysemityzmu** wśród części Polaków. Jego zwolennicy najczęściej byli związani z ugrupowaniami pravicowymi. Uważali, że w Polsce jest zbyt wielu żydowskich kupców, bankierów, adwokatów, lekarzy. Chcieli ograniczyć liczbę żydowskich studentów. Wzywali do bojkotu żydowskich sklepów. Niekiedy antysemityzm przybierał ostrzejsze formy, takie jak wybijanie szyb, demolowanie sklepów oraz pobicia. Miał on jednak głównie podłoże ekonomiczne, a nie rasistowskie. Władze państwowe potępiały te zajścia. Udzielały też poparcia organizacjom syjonistycznym (zob. s. 10), które organizowały wyjazd polskich Żydów do Palestyny.

7. Wyzwania polityki zagranicznej Polski

Józef Piłsudski dostrzegał zagrożenia Polski ze strony ZSRR i Niemiec. Uważał, że Polska musi realizować **politykę równowagi** wobec obu

Stefan Żeromski zmarł w 1925 roku. Nazwany został sumieniem polskiej literatury. Tworzył do ostatnich lat życia. Ożywioną dyskusję o problemach odrodzonego państwa wywołała jego powieść *Przedwiośnie*. Za wielką szansę, a jednocześnie wyzwanie dla Polaków uważał zdobycie dostępu do Bałtyku. Sprawie tej poświęcił utwór *Wiatr od morza*.

Portret młodego poety **Jana Lechońa** namalowany przez Romana Kramsztyka.

W 1919 roku Lechoń głosił: *A wiosną – niechaj wiosnę, nie Polskę zobaczą*. Uważał, że po odzyskaniu niepodległości przez Polskę literaci nie będą musieli pisać o ważnych problemach politycznych. Które elementy widoczne na portrecie mogą potwierdzać tę opinię?

Dużą popularność zyskała literatura dla dzieci. Reprezentowali ją m.in. **Kornel Makuszyński** oraz **Julian Tuwim**. Pod koniec lat trzydziestych w twórczości niektórych poetów pojawiły się akcenty katastroficzne, będące przecuciem zbliżającej się wojny.

Uroczyste odświeżenie pomnika Fryderyka Chopina w warszawskich Łazienkach (listopad 1926 roku). Pomnik ten stał się jedną z kulturalnych wizytówek stolicy.

Jednym z przejawów **mecenatu państwa** nad pisarzami, poetami i dramaturgami stało się utworzenie (w 1929 roku) **Polskiej Akademii Literatury**. Instytucja ta przyznawała coroczne nagrody za osiągnięcia twórcze.

W malarstwie, podobnie jak w literaturze, aktywni byli twórcy należący do różnych pokoleń. Rosnące uznanie wzbudzały rzeźby **Ksawerego Dunikowskiego**. Dzieła wielu artystów zostały zgromadzone w Muzeum Narodowym w Warszawie. Wśród kompozytorów wysoko ceniony był **Karol Szymanowski**. Olbrzymią popularność w kraju i za granicą zyskał śpiewak **Jan Kiepura**.

4. Przejawy kultury masowej

Wniepodległej Polsce nastąpił rozwój **czytelnictwa**. Wydawano wiele książek, a także gazet i czasopism. Pod koniec lat dwudziestych ukazywało się prawie dwa tysiące tytułów prasowych. Wzmocnionemu czytelnictwu sprzyjał rozwój oświaty, a także działalność wielu bibliotek. Szczególne miejsce wśród nich zajmowała **Biblioteka Narodowa**.

Dogodne warunki do rozwoju zyskał **teatr**. Na scenach wystawiano zarówno dzieła dawnych autorów, jak i utwory współczesnych dramaturgów. Licznych widzów przyciągały **teatrzyki rewiewe** oraz **kabarety**. W muzyce rozrywkowej

dominowały piosenki najczęściej utrzymane w rytmie tanga. Wielkimi przebojami stały się m.in. takie utwory, jak: *Ta ostatnia niedziela*, *Miłość Ci wszystko wybaczy*, *A mnie jest szkoda lata*. Do najbardziej popularnych wykonawców należeli: Hanka Ordonówna, Eugeniusz Bodo, Andrzej Bogucki.

Konkurencją dla teatru stała się **kinematografia**. Szybko wzrastała liczba kin, w których szczególnie popularność zyskiwały polskie komedie i melodramaty. W filmach występowali zarówno wybitni aktorzy teatralni (m.in. Mieczysława Ćwiklińska i Aleksander Zelwerowicz), jak i artyści estradowi. W 1926 roku rozpoczęło nadawanie swoich audycji **Polskie Radio**, które zabiegało o pozyskanie słuchaczy różnorodnością programów. Współpracowało z wybitnymi twórcami różnych dziedzin kultury.

5. Sport

Istotnym elementem życia społecznego i popularną formą dostarczania emocji był sport. Przed odzyskaniem niepodległości przez Polskę najdogodniejsze warunki do rozwoju miał on w Galicji. Po 1918 roku szybko wzrastała liczba zawodników uprawiających różne dyscypliny sportowe. Rosło także zainteresowanie sportem ze strony kibiców. Olbrzymią popularnością cieszyła się piłka nożna. W rozgrywkach o mistrzostwo Polski największe sukcesy odnosiły cztery kluby: dwie drużyny z Krakowa – Cracovia i Wisła, lwowska Pogoń i chorzowski Ruch.

Polscy zawodnicy uczestniczyli w zimowych i letnich igrzyskach olimpijskich. Złote medale olimpijskie zdobyli: Halina Konopacka w rzucie dyskiem (w 1928 roku w Amsterdamie), a także Janusz Kusociński w biegu na 10 km oraz Stanisława Walasiewiczówna w biegu na 100 m (w 1932 roku w Los Angeles).

Na rzecz rozwoju sportu działały stowarzyszenia, m.in. **Polskie Towarzystwo Ginnastyczne „Sokół”**. Wychowanie fizyczne zostało wpisane do obowiązującego kanonu zajęć szkolnych. Dużą rolę w propagowaniu sportu odegrało wojsko.

Plakat filmowy reklamujący komedię muzyczną, w której m.in. grali Szczepko i Tonko. Zyskali oni wielką popularność dzięki występom w cyklu audycji radiowych „Wesoła Lwowska Fala”. Sprawdź w dowolnym źródle informacji, jak naprawdę nazywali się artyści.

Mistrz olimpijski Janusz Kusociński prowadzi grupę lekkoatletów w biegu na Stadionie Wojska Polskiego w Warszawie w 1934 roku.

Określ zasięg ofensywy niemieckiej. Porównaj go z planowanymi sukcesami Rzeszy. Znajdź Stalingrad i Kursk oraz porty, do których docierała pomoc mocarstw zachodnich.

Czerwona odniosła zwycięstwo i przeszła do ofensywy na całej długości frontu.

4. Kierunki agresji japońskiej

Japonia już od 1937 roku rozpoczęła wojnę we wschodnich Chinach (zob. s. 74). Utworzyła marionetkowe (niesamodzielne) państwo Mandżukuo. Po sukcesach Hitlera w Europie zamierzała kontynuować ekspansję. Formalnie w Japonii najwyższą władzę sprawował **cesarz Hirohito**. Faktycznie jednak decydujący wpływ na wiele spraw państwowych mieli **dowódcy wojskowi**. Postanowili oni zdobyć posiadłości państw europejskich oraz Stanów Zjednoczonych znajdujące się we wschodniej Azji oraz na Oceanii.

rozpoczęły atak na południowym odcinku frontu. Zamierzały m.in. opanować złoża ropy naftowej w rejonie Morza Kaspijskiego. Po kilku miesiącach dotarły **do Stalingradu**.

Ponad 300 tys. żołnierzy niemieckich podjęło walkę o zdobycie tego miasta. Armia Czerwona otoczyła siły atakujących, co odcięło je od zaopatrzenia. Niemcy ginęli podczas walk, marli z głodu i mrozu. Na początku lutego 1943 roku skapitulowali, a inicjatywę na froncie przejęła Armia Czerwona.

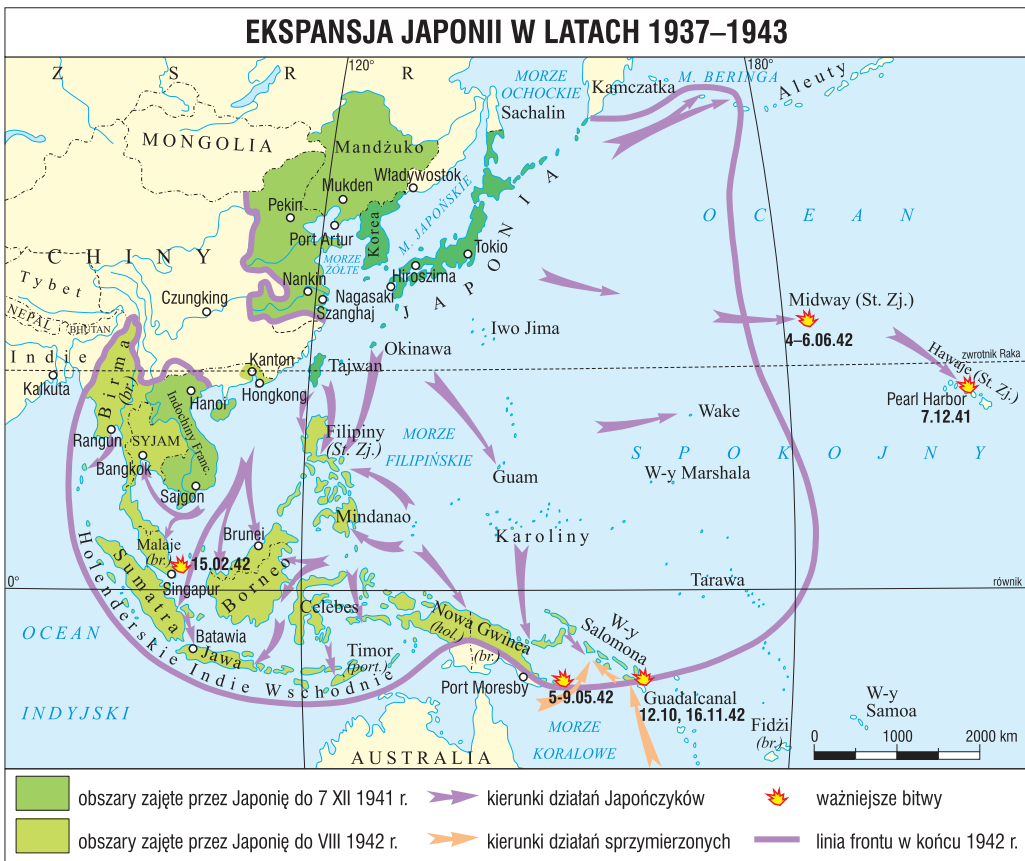
Niemcy usiłowali zorganizować kolejne natarcie w kierunku Moskwy. W lipcu i sierpniu 1943 roku na tzw. **luku kurskim** (jego kluczowy punkt stanowiło miasto Kursk) rozegrała się **największa bitwa pancerna** w czasie drugiej wojny światowej. Po obu stronach walczyło po kilka tysięcy czołgów. W bitwie tej Armia

Aby uzyskać swobodę działania, w kwietniu 1941 roku Japonia zawarła układ o nieagresji z ZSRR. Wkrótce opanowała Indochiny, które były kolonią francuską.

Na początku grudnia 1941 roku lotnictwo japońskie zaatakowało **Pearl Harbor** [czyt. per harbor], amerykańską bazę marynarki wojennej na Hawajach. Wkrótce też Japończycy zdobyli większą część Azji Południowo-Wschodniej i archipelagów na Oceanii. Głosili program wyzwolenia spod panowania Europejczyków i Amerykanów. Jednocześnie na okupowanych ziemiach prowadzili politykę terroru, a w Chinach stosowali nawet **broń bakteriologiczną**.

Obraz ukazujący atak na Pearl Harbor. Japończycy zatopili lub uszkodzili 18 amerykańskich okrętów i zniszczyli 260 samolotów.

Określ zasięg zdobyczy japońskich. Spróbuj wyjaśnić ich przyczyny.

Plakaty powstańcze. Porównaj ukazane sceny i hasła. Który z tych plakatów można uznać za świadectwo pierwszych dni powstania? Uzasadnij odpowiedź.

Listonoszki Harcerskiej Poczty Polowej „Zawiszczy”. Poczta ta odgrywała ważną rolę w codziennym życiu warszawiaków. Jednocześnie z wielkim oddaniem walczyły bataliony harcerskie: „Zośka”, „Parasol”, „Wigry”.

pomocnicze formacje, w których służyli głównie dezercerzy oraz jeńcy z Armii Czerwonej. Wśród nich byli m.in. Rosjanie, Azerowie i Turkmeni.

Powstańcy budowali barykady, aby utrzymać zdobyte pozycje. W niektórych dzielnicach (zwłaszcza na **Starym Mieście**) walki toczyły się o każdy dom. Pogarszały się warunki codziennego

życia. Brakowało żywności, prądu i wody. Wielkim zagrożeniem stały się szalejące pożary. Ciała zabitych grzebano na ulicach i placach.

Jednak na zdobytych obszarach istniał **skrawek wolnej Polski**. Działały administracja, służba zdrowia i poczta. Ukazywała się prasa, nadawano audycje radiowe, wyświetlane były kroniki filmowe dotyczące aktualnych problemów walczącej stolicy.

Pierwszy marsz Mokotowa (autor Mirosław Jezierski)

Spróbuj określić nastrój pieśni, która została napisana pod koniec sierpnia 1944 roku. Jakie znasz inne pieśni z powstania warszawskiego?

*Nie grają nam surmy bojowe,
Ni werble do szturmów nie warczą,
Nam przecież te noce sierpniowe
I prężne ramiona wystarczą. [...]*

*Ten pierwszy marsz ma dziwną moc,
Tak w sercach gra, aż braknie tchu,
Czy słońca żar, czy chłodna noc.
Prowadzi nas pod ogniem luf.*

1-go września 1944 roku (autor Kazimierz Wierzyński)

Spróbuj porównać nastrój wiersza oraz przytoczonej pieśni. Jak sądzisz, do kogo skierowane jest przesłanie utworu? Znajdź, np. w encyklopedii, informacje o jego autorze.

*Jeśli padnie Warszawa, to nie miasto padnie
I nie polska stolica w podziemiach swych skona,
Lecz wolność wszystkich ludzi, zdeptana gdzieś na dnie,
I prawda wszystkich czasów, przez wszystkich zdradzona.*

3. Od nadziei do kapitulacji

Sojusznicy zachodni, pod wpływem nacisków przedstawicieli Rządu i oficerów Polskich Sił Zbrojnych, już w pierwszym tygodniu sierpnia zaczęli organizować **loty z zaopatrzeniem dla powstańców**. Były one bardzo ryzykowne. Samoloty alianckie musiały przedzierać się nad obszarami kontrolowanymi przez Niemców i posiadać zapas paliwa na drogę powrotną. Wskutek protestu Stalina nie mogły bowiem lądować na lotniskach znajdujących się za linią frontu.

Po miesiącu walk przywódca powstania rozważał możliwość kapitulacji. Wkrótce jednak pojawiły się nadzieje na skuteczną pomoc. W połowie września Armia Czerwona zdobyła **Pragę** (prawobrzeżną część Warszawy). Stalin zezwolił samolotom alianckim na

Dzielnicą najbardziej zniszczoną podczas walk było Stare Miasto, skąd część powstańców przeszła kanałami do Śródmieścia i Żoliborza. Niektórzy z nich dostali się w ręce niemieckie.

korzystanie z przyfrontowych lotnisk. Jednak zrzuty nie mogły zniwelować przewagi wojsk hitlerowskich. Ponadto większość ładunków wpadała w ręce niemieckie. Na pomoc powstańcom usiłowały dotrzeć oddziały 1. Armii Wojska Polskiego stacjonujące na Pradze. Zdobyły one kilka przyczółków na lewym brzegu Wisły. Nie otrzymały jednak wsparcia Armii Czerwonej i, ponieważ poniosły znaczne straty, musiały się wycofać.

Klęska powstania była przesądzona. Po 63 dniach walki, **2 października 1944 roku** gen. Komorowski podpisał **kapitulację**. Niemcy zgodzili się uznać prawa kombatanckie powstańców. Ludność cywilna miała bezpiecznie opuścić miasto. W czasie powstania **zginęło 18 tys. żołnierzy Armii Krajowej** i około **180 tys. cywilów**.

31. TRUDNOŚCI POKOJOWEGO WSPÓŁISTNIENIA

Opieramy się na idei, że musimy współżyć w pokoju – powiedział Chruszczow do dziennikarzy zachodnich w listopadzie 1956 roku. Te słowa brzmiały pojednawczo. Miały wyrażać ideę pokojowego współistnienia państw o różnych systemach ustrojowych. Chruszczow jednak dodał zaczepnie: *Czy wam się to podoba, czy – nie, historia jest po naszej stronie.*

W których państwach azjatyckich po drugiej wojnie światowej władzę objęli komuniści?

1. Szok sputnikowy

Na początku drugiej połowy XX wieku wśród Amerykanów panowało poczucie optymizmu. Było ono spowodowane m.in. pomyślną sytuacją gospodarczą kraju. Wynikało też ze złagodzenia przejawów zimnej wojny po śmierci Stalina.

Po wystrzeleniu radzieckiego satelity (zob. s. 162) wielu Amerykanów przeżyło olbrzymi niepokój, który nazwano *szokiem sputnikowym*. Władze Stanów Zjednoczonych podjęły więc konkretne działania. Amerykanie uruchomili własny program badań kosmicznych. Zwiększyli wydatki na obronę, a na terytorium kilku państw NATO rozmieścili pociski balistyczne średniego zasięgu. Przystąpili do budowy rakiet dalekiego zasięgu. Zreformowali także system edukacji, z myślą o nauczaniu zwłaszcza przedmiotów ścisłych.

W 1961 roku prezydentem został **John Fitzgerald Kennedy** [czyt. dżon fidżerald kenedi]. Zwyciężył w wyborach dzięki udanym debatom telewizyjnym. John Kennedy wykazał się dużym zdecydowaniem w polityce zagranicznej.

Rysunek satyryczny z 1962 roku. Nikita Chruszczow i John Kennedy (z prawej strony). Wskaż elementy, które świadczą o tym, że kryzys kubański stanowił zagrożenie dla całego świata.

2. Kryzys kubański

Stany Zjednoczone traktowały Amerykę Łacińską jako region swoich wpływów politycznych i ekonomicznych. Wpływy te szczególnie silne były w rejonie Morza Karaibskiego, m.in. na Kubie. W 1959 roku na tej wyspie zakończyła się wojna domowa. Władze objęła grupa radykalnych bojowników, którymi dowodził **Fidel Castro**. Szybko zaczął on wprowadzać **dyktatorskie rządy** oraz

rewolucyjne zmiany. Znacjonalizowano zakłady przemysłowe, banki i firmy turystyczne. Odebrano właścicielom plantacje trzciny cukrowej i tytoniu.

Wskutek tych zmian oraz represji setki tysięcy Kubańczyków uciekły z kraju. W 1961 roku Stany Zjednoczone zorganizowały próbę zbrojnego obalenia rządów Fidela Castro przez uzbrojone oddziały emigrantów kubańskich, które jednak poniosły klęskę.

Castro uzyskał poparcie bloku wschodniego. ZSRR wysłał na Kubę około 20 tys. żołnierzy i specjalistów wojskowych. We wrześniu 1962 roku rozpoczął montowanie **wyrzutni rakietowych**.

Prezydent Kennedy zareagował natychmiast i zarządził **blokade Kubę**. Pojawiła się groźba wojny nuklearnej między światowymi mocarstwami. Wobec zdecydowanej postawy Stanów Zjednoczonych, a także opinii międzynarodowej, ZSRR wycofał sprzęt wojskowy z Kubę.

Pokojowe zakończenie kryzysu przyczyniło się do złagodzenia stosunków między światowymi mocarstwami. Stany Zjednoczone, Wielka Brytania i ZSRR podpisały układ o zakazie prób jądrowych w kosmosie, w atmosferze i pod wodą.

Założono też **gorącą linię** między Kremlem i Białym Domem, aby w sytuacjach kryzysowych przywódcy obu mocarstw mogli się bezpośrednio porozumieć. Zmuszenie ZSRR do usunięcia rakiet z Kubę było ostatnim sukcesem Kennedy'ego, który w 1963 roku zginął od kul zamachowca. Okoliczności tego wydarzenia nie zostały do końca wyjaśnione.

3. Zmiany wewnętrzne w ChRL

Po przejściu władzy komuniści chińscy przeprowadzili **kolektywizację rolnictwa i upaństwowienie zakładów przemysłowych**. Nasilili **represje**, skierowane zwłaszcza wobec osób wykształconych, które nie poddały się ideologii komunistycznej.

Wiosną 1956 roku Mao Tse-tung ogłosił zmianę polityki. Wezwał do swobodnej dyskusji w sprawach publicznych, co wyrażało hasło: *Niech zakwita sto kwiatów, niechaj się spiera sto szkół*. Jednak władze szybko powróciły do polityki represji wobec osób wyrażających niezależne poglądy. Znaczną część inteligencji chińskiej skierowano do pracy fizycznej, głównie na roli.

Wyjaśnij, dlaczego zainstalowanie radzieckich rakiet na Kubie wywołało zdecydowaną reakcję Stanów Zjednoczonych.

Przy współudziale i kontroli służb radzieckich rozbudowano aparat przemocy, w którym złowieszczą sławę zyskał X Departament MBP i centralne więzienie tego ministerstwa – w Warszawie przy ulicy Rakowieckiej.

W wojsku prawie wszystkie wyższe stanowiska dowódcze objęli oficerowie Armii Radzieckiej. Jednym z nich był **Konstanty Rokossowski**, od 1949 roku minister obrony narodowej. Sowieckie polecenia wykonywał **Główny Zarząd Informacji** (GZI), będący komórką wojskowego kontrwywiadu.

Wrogów ustroju zaczęto szukać również w szeregach działaczy komunistycznych. W 1951 roku aresztowano i zaczęto przesłuchiwać Gomułkę.

4. Sytuacja Kościoła katolickiego

Od końca lat czterdziestych władze komunistyczne podjęły otwartą walkę z Kościołem jako jedyną niezależną instytucją w kraju. Dochodziło do aresztowań księży i ograniczania swobody praktyk religijnych. Odebrano Kościołowi

prowadzenie akcji charytatywnej Caritas, zaczęto przejmować dobra zakonne i biskupie.

Usuwno nauczanie religii ze szkół, zamykano seminaria, więziono księży. Aresztowany został m.in. biskup kielecki **Czesław Kaczmarek**, oskarżony o szpiegostwo na rzecz Stanów Zjednoczonych i Watykanu. W lutym 1952 roku ogłoszono dekret o obsadzaniu stanowisk kościelnych. Na jego podstawie administracja państwowa mogła decydować o nominacjach i zwolnieniach księży.

Komuniści nadal usiłowali rozbijać jedność Kościoła. Wspierali oraz inspirowali tych księży, którzy z niechęcią lub wrogością odnosili się do własnych biskupów. Ponadto funkcjonariusze UB starali się nakłonić duchownych do współpracy. Często stosowali metody prowokacji i szantażu. Utworzone zostało **Stowarzyszenie „Pax”** – świecka organizacja zrzeszająca

tych katolików, którzy popierali nowy ustrój.

5. Początek realizacji planu sześcioletniego

Nowy plan gospodarczy – opracowany na lata 1950–1955 i nazwany sześcioletnim – zakładał **industrializację kraju** oraz **kolektywizację rolnictwa**. Najwyższy wzrost nastąpił w przemyśle metalowym i maszynowym. Znaczna część produkcji miała służyć celom zbrojeniowym.

Gdy budowano nowe ośrodki przemysłowe, nie liczono się z marnotrawstwem surowców i energii, a także z niszczeniem środowiska naturalnego. W celu

W listopadzie 1948 roku nowym prymasem został Stefan Wyszyński. Był w wtedy najmłodszym biskupem polskim (urodził się w 1901 roku), a jednocześnie profesorem Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

osiągnięcia zakładanych wskaźników propagowano współzawodnictwo pracy. Zatrudniano też więźniów i żołnierzy.

Polityka uspołeczniania rolnictwa polegała na tym, iż popierane były **Państwowe Gospodarstwa Rolne (PGR-y)**, a rolników indywidualnych zmuszano do tworzenia **spółdzielni produkcyjnych**. Chłopom narzucano wysokie podatki i **dostawy obowiązkowe**.

Wrogiem stał się **kułak**, czyli bogatszy rolnik, zwłaszcza ten, który zatrudniał innych ludzi. Mimo stosowania zastrzonych form przymusu (jak rekwirowanie zbiorów, grzywny i aresztowania) na polskiej wsi większość ziemi pozostała w rękach prywatnych właścicieli.

W następstwie wzrostu zatrudnienia społeczeństwo dysponowało coraz większą ilością pieniędzy. Nie miały one pełnego pokrycia w towarach, co wywołało braki w zaopatrzeniu oraz inflację. Aby osiągnąć względną równowagę, władze zarządziły w 1950 roku **niekorzystną dla obywateli wymianę pieniędzy**. Przejściowo wprowadzone zostały kartki na różne produkty, a następnie podwyżki cen.

Realizacja planu sześciolatniego przesądziła o decydującej roli przemysłu w gospodarce kraju. Zmieniła strukturę zatrudnienia, głównie przez napływ młodzieży wiejskiej do pracy w mieście. Dla wielu osób – mimo różnych niedogodności – nowe warunki pracy i mieszkanie były awansem cywilizacyjnym. Jednym z osiągnięć planu sześciolatniego, odczuwalnym przez znaczną część społeczeństwa, stała się **elektryfikacja kraju**.

Sztandarową inwestycją planu sześciolatniego była – zbudowana pod Krakowem – Nowa Huta. Na plakacie ukazana została tzw. trójka murarska traktowana jako wzór wydajnej pracy zespołowej.

dostawy obowiązkowe

Sprzedaż określonej ilości płodów rolnych po niskiej, urzędowo ustalonej cenie.

Rysunek satyryczny z początku lat pięćdziesiątych. Jaką postawę propaguje autor? Jakim celom politycznym miała służyć ta postawa?

(m.in. komunikacji, telekomunikacji, energetyki, górnictwa i portów morskich), a także największych fabryk oraz części administracji. Zawieszono zostały prawa i wolności obywatelskie, zamknięto granice, wprowadzono godzinę milicyjną i ograniczenia w podróżowaniu. Zakazano działalności wszystkich organizacji związkowych i społecznych. Ścisłej kontroli poddano prasę. Na ponad miesiąc zostały wyłączone telefony.

Warszawa po wprowadzeniu stanu wojennego. Jak sądzisz, dlaczego na ulice miasta wprowadzano transportery opancerzone? Spróbuj wczuć się w rolę wybranej postaci z fotografii. Swoje wrażenie sformułuj w dwóch zdaniach.

2. Stłumienie protestów

Jednak prawie we wszystkich największych zakładach pracy rozpoczęto **strajki okupacyjne**. Większość z nich została szybko stłumiona przez oddziały wojska i ZOMO. Najbardziej dramatycznie zakończył się protest w katowickiej **kopalni „Wujek”**, gdzie w wyniku użycia broni przez oddział ZOMO zginęło dziewięciu górników. Najdłużej – do 28 grudnia – strajk pod ziemią prowadzili górnicy z **kopalni „Piaś”** w Bieruniu.

Opór miał charakter ograniczony. Zdecydowało o tym m.in. zmęczenie społeczeństwa niedogodnościami życia codziennego. Episkopat wzywał do zachowania spokoju i zaoferował mediację, której jednak władze nie podjęły. Przywódcy strajków zostali osądzeni w trybie doraźnym i skazani na kary pozbawienia wolności. Uczestnicy protestów byli zwalniani z pracy.

Dokonano też zmian personalnych w administracji państwowej i gospodarczej, a nawet w aparacie PZPR. Faktyczne kierownictwo w wielu fabrykach i urzędach objęli **komisarze wojskowi**. Rządząca ekipa starała

się znaleźć przeciw wadę dla represji. Jedną z inicjatyw w tym zakresie była decyzja o budowie metra w Warszawie.

3. Sytuacja gospodarcza

Wprowadzenie stanu wojennego zostało skrytykowane przez przywódców większości państw zachodnich. Prezydent Stanów Zjednoczonych Ronald Reagan ogłosił **sankcje gospodarcze** wobec PRL. Oznaczały one m.in. wstrzymanie amerykańskich rządowych gwarancji kredytowych. Sankcje ekonomiczne wobec PRL zostały ogłoszone również przez władze niektórych innych państw zachodnich.

Jednak następstwa ogłoszonych sankcji ekonomicznych najbardziej odczuwało społeczeństwo. Do wielu Polaków docierała **pomoc charytatywna** (głównie żywność i odzież) organizowana przez mieszkańców oraz instytucje niektórych państw zachodnich, m.in. RFN, Francji i Szwecji.

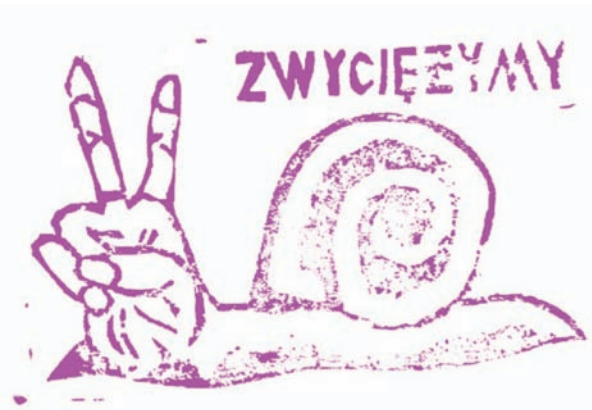
W styczniu 1982 roku zmniejszono kartkowe przydziały mięsa, a w lutym wprowadzona została radykalna **podwyżka cen żywności** (o ponad 240%) oraz energii i opału (o ponad 170%). Miały one stanowić wstęp do reformy gospodarczej. Zmiany cen przejściowo uspokoiły sytuację rynkową, co jednak – mimo wprowadzenia pewnych rekompensat – odbyło się kosztem dalszego obniżenia stopy życiowej społeczeństwa.

4. Przejawy oporu społecznego

Chociaż WRON sprawnie przejęła władzę, nie zdołała przekonać ogółu społeczeństwa do swojej polityki. Kilkanaście miesięcy wcześniejszych swobód spowodowało ważne zmiany w świadomości Polaków.

„Solidarność” przeszła do działalności podziemnej. Grupa konspiracyjnych działaczy utworzyła **Tymczasową Komisję Koordynacyjną** (TKK). Niektórzy z nich wzywali społeczeństwo do biernego oporu. Inni zamierzali wywołać strajk powszechny. Najbardziej radykalny program głosiła „**Solidarność Walcząca**”, którą kierował Kornel Morawiecki.

Spółeczeństwo miało dostęp do niezależnych informacji. Ukazywały się ulotki, biuletyny oraz książki. Swoje audycje

Wyprostowane dwa palce oznaczają literę V – jak Victoria. Spróbuj wyjaśnić, co dla opozycyjnie nastawionej części społeczeństwa miał symbolizować wizerunek ślimaka.

W kraju trwały liczne niepokoje. W wielu zakładach pracy wybuchały strajki. Demonstrowali też członkowie radykalnych ugrupowań (m.in. KPN, „Solidarności Walczącej” i NZS), a organizowane przez nich demonstracje uliczne często przekształcały się w ostre starcia z milicją.

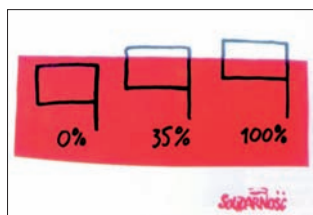
Po dwóch miesiącach obrad i rozmów Okrągłego Stołu zostało osiągnięte porozumienie. Władza zgodziła się na **ponowną rejestrację NSZZ „Solidarność” oraz NSZZ RI „Solidarność”**, a także m.in. na wprowadzanie podwyżek płac, zależnie od stopnia inflacji. Zawarty został również tzw. **kontrakt przedwyborczy** zapowiadający przyspieszone wybory do Sejmu, a także przywrócenie Senatu i urzędu Prezydenta Państwa.

100% mandatów w Senacie oraz 35% mandatów w Sejmie miało być obsadzonych w drodze wolnych wyborów. Natomiast w Sejmie 65% mandatów zostało przeznaczonych dla ugrupowań tworzących PRON. Czołowych działaczy tych ugrupowań umieszczono na tzw. **liście krajowej**.

Sejm znowelizował Konstytucję PRL, a także przyjął **ordynację wyborczą**. Mandat poselski miał otrzymać ten kandydat, który w danym okręgu uzyska więcej niż połowę ważnych głosów. Jeśli warunek ten nie zostałby spełniony, to należało przeprowadzić drugą turę wyborów. Kandydaci z listy krajowej powinni otrzymać więcej niż połowę głosów oddanych w całym kraju. Dla kandydatów tych nie zakładano przeprowadzania drugiej tury wyborów.

Senat otrzymał prawo weta wobec przyjętych w Sejmie projektów ustaw. Jednak sprzeciw ten mógł być odrzucony przez Sejm większością 2/3 głosów. Członkowie Zgromadzenia Narodowego, czyli posłowie i senatorzy, mieli wybrać prezydenta. Nie tylko dla strony koalicyjno-rządowej było oczywiste, że urząd

ten przeznaczony jest dla gen. Jaruzelskiego.

Komitet Obywatelski (KO) „Solidarność” oddziaływał na społeczeństwo m.in. za pomocą plakatów wyborczych. Wyjaśnij znaczenie ukazanych symboli i haseł.

4. Kontraktowe wybory

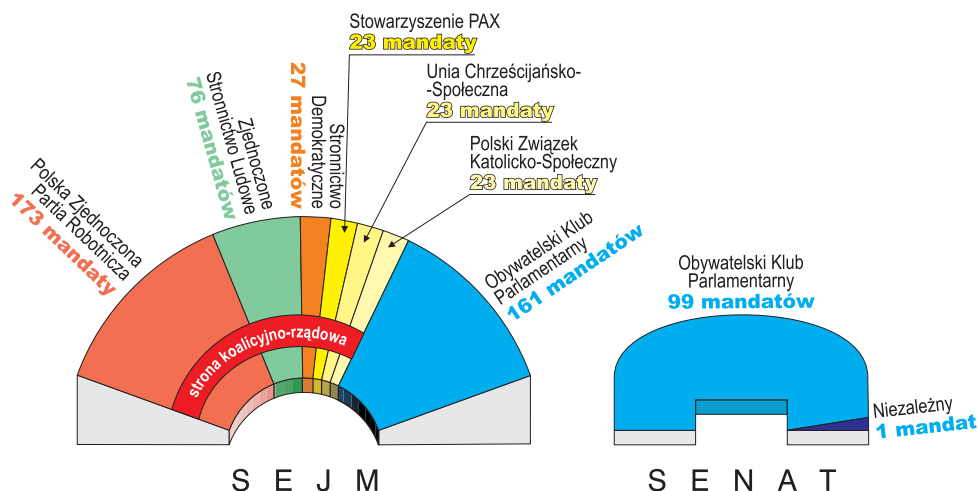
Termin wyborów parlamentarnych ustalono na **4 czerwca 1989 roku**. Komitet Obywatelski przekształcił się w **Komitet Obywatelski (KO) „Solidarność”**. Wystawił on kandydatów, których nazywano *drużyną Wałęsy*. Otrzymał dostęp do radia i telewizji. Zyskał prawo do wydawania

własnego dziennika – „**Gazety Wyborczej**”, której redaktorem naczelnym został Adam Michnik.

W wyborach sukces odnieśli kandydaci KO „Solidarność”. Zdobyli oni 160 (z możliwych do uzyskania 161) miejsc w Sejmie oraz 92 (z możliwych do uzyskania 100) miejsca w Senacie. Natomiast kandydaci ekipy rządzącej uzyskali tylko 5 mandatów w Sejmie. Konieczne stało się więc przeprowadzenie drugiej tury wyborów. Dotyczyła ona również kandydatów z listy krajowej, co wymagało zmiany ordynacji.

Podział mandatów w Sejmie i Senacie w wyniku wyborów w 1989 roku

I tura 4 czerwca 1989 roku – frekwencja wyborcza 62%
 II tura 18 czerwca 1989 roku – frekwencja wyborcza 25%

Wyjaśnij, dlaczego przedstawiciele opozycji, chociaż nie dysponowali większością w Sejmie, mogli kontrolować uchwalanie ustaw.

Kandydaci opozycyjni umocnili swój sukces. Zdobyli brakujący mandat w Sejmie i 7 mandatów w Senacie. Utworzyli **Obywatelski Klub Parlamentarny (OKP)**, którego przewodniczącym został **Bronisław Geremek**.

5. Prezydent i premier

Kilka tygodni później dokonany został wybór prezydenta. **Generał Jaruzelski** był jedynym kandydatem ubiegającym się o ten urząd. Uzyskał minimalną liczbę wymaganych głosów. Podczas głosowania nie wszyscy parlamentarzyści koalicyjni poparli Jaruzelskiego. Natomiast wśród członków OKP brak było jednolitego sprzeciwu wobec zgłoszonej kandydatury. Generał Jaruzelski zrezygnował z funkcji I sekretarza PZPR, którą objął Mieczysław Rakowski.

Zaproponowany przez prezydenta gen. Kiszczak jako kandydat na premiera nie zdołał sformować rządu. W tych okolicznościach, z inicjatywy strony solidarnościowej, doszło do zawarcia porozumienia między Obywatelskim Klubem Parlamentarnym oraz Zjednoczonym Stronnictwem Ludowym